

10 KAPITOL

o vývoji a občianskej spoločnosti na Slovensku

**Samuel Arbe (ed.)
a tím autorov**

je členom Partners for Democratic Change International

Bratislava 2012

Táto publikácia vznikla s podporou SlovakAid a Nadácie otvorenej spoločnosti NOS – OSF NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI OPEN SOCIETY FOUNDATION. Názory vyjadrené v publikácii sú názormi autorov a nemusia odrážať postoje donorov.

V roku 2010 PDCS ako člen Platformy mimovládnych rozvojových organizácií (PMVRO) podpísalo Kódex používania obrazov a podávania správ. Svoje komentáre a výhrady k použitým textom a obrazovému materiálu z hľadiska kódexu môžete zaslať na kodex@pdcs.sk.

Vydavateľ: PDCS, o. z.

PDCS, o. z. je členom Partners for Democratic Change International

10 kapitol o vývoji a občianskej spoločnosti na Slovensku

© PDCS, o.z. 2012

Editor: Samuel Arbe

Autori: Dušan Ondrušek, Karolína Miková, Helena Woleková, Mária Zelenáková (kap. 1), Martin Bútorá (kap. 2), Zora Bútorová (kap. 2, 7), Boris Strečanský (kap. 2, 4), Alžbeta Mráčková (kap. 3), Ondrej Gallo (kap. 5), Juraj Hipš (kap. 6), Peter Kresák (kap. 8), Ľubomír Morbacher (kap. 9), ElemírNečej (kap. 10)

Grafická úprava: Ján Volko

Fotografie: Zora Pauliniová

Jazyková korektúra: Zuzana Vičanová

Tlač: 68, s. r. o.

1. Vydanie

Všetky práva vyhradené

ISBN 978-80-89563-07-4 (brož.)

EAN 9788089563074

---

2. Mimovládny sektor: pluralita činností a foriem¹

Martin Bútorá, Zora Bútorová, Boris Strečanský

2.1. Obnova občianskej spoločnosti po Novembri 1989

2.1.1. Predchodcovia zmien: „ostrov pozitívnej deviácie“

Na prahu novej éry po páde komunizmu sa k výzvam, ktoré stáli pred slovenskou spoločnosťou – obnoviť demokraciu a trhovou ekonomiku, nájsť novú kultúrnu identitu a vyriešiť štátoprávne otázky – pridružila aj potreba oživiť občiansku spoločnosť.

Československý i slovenský November '89 boli do značnej miery dielom občianskych hnutí a iniciatív vzdorujúcich komunistickému režimu, ktoré sa na krátky čas stali aj kľúčovými organizátormi spoločenskej zmeny. Tieto „ostrov pozitívnej deviácie“, ako ich nazvali sociológovia ešte pred rokom 1989, zintenzívnili svoju činnosť v druhej polovici 80. rokov. Do otvorenejšej konfrontácie s vtedajšou mocou sa dostali najmä dve skupiny – príslušníci tzv. tajnej cirkvi (katolícki aktivisti) a ochranári podporovanej časťou umeleckej a spoločenskovednej obce. Viaceré osobnosti z týchto prostredí sa stali politickými lídrami revolúcie i ponovembrových zmien.

Záverečná veta z prvého vyhlásenia hnutia Verejnosc' proti násiliu, hlavného protagonistu nenásilnej revolúcie, z 20. novembra 1989 – „Zoberme ako občania svoje záležitosti do vlastných rúk!“ – zapôsobila elektrizujúco na dovtedy nevelmi prebudených obyvateľov. Predstavitelia VPN zreteľne formulovali svoje predstavy o význame aktívneho občianstva, ktoré znamená citlivosť voči situáciám, keď sa záujmy obyvateľov porušujú, ako aj guráž „postaviť sa proti každej moci, ktorá má tendenciu metastázovať na úkor druhých“².

---

¹ Táto kapitola je použitá s láskavým súhlasom autorského tímu a vydavateľa. Kapitola je súčasťou publikácie : M. Bútorá, Z. Bútorová, B. Strečanský. *Aktívne občianstvo a mimovládny sektor na Slovensku - Trendy a perspektívy*. (VČELÍ DOM, občianske združenie, Bratislava 2012) s. 17 - 33

² Zajac, P. – Bútorá, M.: *Zrodil sa občan*. In: *Verejnosc'*, č. 1/1989.

2.1.2. Explózia združovania

Už v marci 1990 Federálne zhromaždenie Československej socialistickej republiky schválilo zákon o združovaní občanov, zákon o zhromažďovacím práve a zákon o petičnom práve. Táto trojica zákonov odštartovala proces demokratizácie. Uvoľnenie slobody prinieslo nový rozkvet združovania. Vznikali nielen nové politické strany, ale nové organizácie si zakladali aj umelci, žurnalisti, podnikatelia, aktivisti v oblasti ľudských práv; rodili sa desiatky rozličných ad hoc iniciatív, lokálnych i celoštátnych, vynárali sa svojpomocné i vzájomnoprospesné skupiny a združenia.

Začali tiež začať ožívať spolky a organizácie, ktoré boli predchádzajúcim režimom potláčané (napríklad kresťanské združenia a organizácie cirkví pôsobiace v oblasti sociálnych služieb). Popri nich pokračovali vo svojej činnosti aj organizácie, ktoré za minulého režimu existovali v rámci tzv. Národného frontu (napríklad Slovenský zväz žien či Slovenský zväz invalidov). Niektoré z nich svoju činnosť utlmili, iné sa pretransformovali. Väčšina starších združení a organizácií bola tradične napojená na dotácie zo štátneho rozpočtu a mala rozsiahlu členskú základňu. Novozaložené organizácie si zhaňali prostriedky z rôznych zdrojov, často najmä zahraničných. „Staršie“ organizácie spravidla neopúšťali tradičné aktivity, zatiaľ čo tie „novšie“ prinášali inovatívne koncepty riešenia problémov.

Začiatkom 90. rokov už na Slovensku pôsobilo niekoľko tisíc združení, nádiací a iných neziskových organizácií. V októbri 1991 sa zišla prvá celoslovenská konferencia mimovládnych neziskových organizácií (MNO), ktorá sa stala významným medzníkom v dejinách dobrovoľného združovania. Účastníci sa dohodli na potrebe skvalitniť vzájomnú informovanosť a naliehali tiež na zlepšenie daňových a legislatívnych podmienok pre rýchlo sa rozrastajúci tretí sektor, čo sa stalo požiadavkou takmer každej nasledujúcej Stupavskej konferencie (názov konferencie sa zaužíval podľa miesta konania v Stupave).

V roku 1994 sa vytvorilo strešné zoskupenie **Grémium tretieho sektora (G3S)**, ktoré získalo status partnera voči vláde. Spočiatku zahŕňalo štyri kľúčové oblasti: 1) humanita a charita; 2) vzdelávanie, kultúra a mládež; 3) životné prostredie; 4) ľudské práva a menšiny. Počet a zloženie sekcií i členov sa neskôr menili podľa toho, ktorá oblasť sa stala v neziskovom prostredí významnou. Grémium si vytýčilo za cieľ stať sa obhajcom mimovládnych organizácií pri zlepšovaní legislatívnych a daňových podmienok a informovať verejnosť o aktivitách sektora. Servis pre G3S vykonávala

---

v období rokov 1994 – 2002 mimovládna organizácia SAIA-Servisné centrum tretieho sektora, ktorá vydávala aj časopis *Non-Profit*. Neskôr si túto rolu podelili internetový občiansky denník *ChangeNet* (www.changenet.sk) a tlačový časopis *Efekt*, ktorý vydávalo 1. Slovenské neziskové servisné centrum. Popri Grémiu vznikli aj iné platformy či asociácie MNO – napríklad Rada mládeže Slovenska, Ekofórum, Domovina, SocioFórum a i.

Grémium sa osvedčilo v období silnejúceho tlaku autoritárskeho štátu na tretí sektor. Keď však tento tlak pominul, klesla aj jeho rola ako predstaviteľ a mimovládneho sektora voči vláde a verejnosti. Popri G3S sa čoraz viac hlásili o slovo aj ďalšie ad hoc zoskupenia alebo nové platformy MNO.

To sme však už trochu predbehli udalosti – ešte predtým, ako sa politické pomery vyvinuli do relatívne normálneho dialógu medzi štátom a občianskou spoločnosťou, musel prejsť slovenský mimovládny sektor náročným súbojom so štátnou mocou.

2.2. Turbulencie 90. rokov

Najvýznamnejšie obdobie zažilo G3S počas obdobia tzv. mečiarizmu, keď predstavovalo spoločnú občiansku platformu vzdorujúcu autoritatívnym praktikám vtedajšej moci. Nástup vlády V. Mečiara v roku 1994 znamenal postupné obmedzovanie priestoru pre pôsobenie občianskych organizácií. Naplno sa táto tendencia prejavila v roku 1996, keď sa vláda rozhodla prijať zákon o nadáciách. Podľa MNO by takýto zákon zaviedol nadmernú byrokráciu, vytvoril umelé bariéry pri zakladaní nadácií a neúmerne zvýšil právomoci štátu pri registrácii nadácií, a preto sa vo svojej kampani *Tretí sektor SOS* vyhlásenej Grémiom tretieho sektora verejne postavili proti tomuto diskriminačnému návrhu. Kampaň mala podobu petície, verejných stretnutí, diskusných fór, ako aj mediálnych podujatí. Napriek tomu, že vláda svoj návrh predsa len presadila, mala kampaň veľký význam pre sebauvedomenie tretieho sektora a stala sa jedným z najvýraznejších príkladov verejnej angažovanosti občianskych organizácií.³

V tomto spore išlo o **stretnutie dvoch princípov: princípu samosprávnosti a nezávislosti**, najvýznamnejšieho „dieťaťa“ Novembra 1989, a princípu centralizácie a etatizmu, potomka predchádzajúceho režimu. Zapojením sa do kampane boli MNO nútené „vystúpiť z tieňa“, verejne sa identifi-

---

³ Nebola to však jediná aktivita MNO v tomto období. Ochránári viedli rozsiahlu kampaň za verejnú diskusiu o dostavbe jadrovej elektrárne v Mochovciach. Príslušníci maďarskej národnostnej menšiny sa úspešne zmobilizovali, aby odmietli tzv. alternatívne vyučovanie slovenského jazyka. Široká plejáda občianskych organizácií sa postavila proti tzv. zákonu na ochranu republiky, ktorý napokon nebol prijatý.

---

kovať s ostatnými. To posilnilo vedomie solidarity. **Kampaň znamenala „otužovanie občianskej spoločnosti“**; bola testom jej zrelosti.⁴

V širšom pohľade bola kampaň reakciou predstaviteľov časti občianskej spoločnosti na centralistické snahy vládnej moci dostať pod kontrolu čo najviac zložiek spoločensko-politického života a presadiť etatisticko-reglementačný model. Toto úsilie sa prejavovalo aj v obmedzovaní účasti opozície na politickom živote, v čistkách v štátnej správe, v ovládnutí elektronických médií, privatizačného procesu a bezpečnostných zložiek, v štátnom dirigizme v oblasti kultúry a pod. Z tohto hľadiska nie je prekvapujúce, že sa dostali pod tlak aj nezávislé občianske aktivity tretieho sektora.

V rokoch 1995 – 1996 prerástli sporadické útoky proti niektorým predstaviteľom občianskych organizácií do systematického ťaženia.⁵ V júni 1995 minister financií vydal príkaz uskutočniť plošnú kontrolu používania prostriedkov v nadáciách. Koncom júla 1995 minister životného prostredia vydal svojim podriadeným pokyn nezúčastňovať sa na podujatiach, ktoré organizovali NGOs. V máji 1996 v slovenskom parlamente odznela správa o plnení úloh Slovenskej informačnej služby, v ktorej jej riaditeľ Ivan Lexa okrem iného povedal: „Oveľa významnejšie ovplyvňujú vývoj na Slovensku rozličné nadnárodné či medzinárodné inštitúcie, nadácie, zahraničné záujmové skupiny a loby. Registrujeme pritom aj také aktivity, ktoré nie sú v súlade so štátnymi záujmami SR.“

Útoky predstaviteľov vládnej moci však mali kontraproduktívny účinok. Ľudia začali väčšiu pozornosť venovať otázkam demokracie. Netrápili ich iba problémy ako životná úroveň, sociálna neistota, nezamestnanosť, kriminalita či zdravotná starostlivosť; od roku 1994 sa otázky demokracie a právneho štátu na rebríčku spoločenských problémov stúpali. Báza proti mečiarizmu sa rozšírila.

Veľký ohlas vyvolali protestné akcie divadelníkov a ďalších umelcov, ktoré vyústili do založenia *Otvoreného fóra Zachráňme kultúru*. Postupne sa utváral široký front protestujúcich umelcov, študentov a akademickej inteligencie. V novembri 1996 protesty kultúrnej obce prerástli do veľkého mítingu v Bratislave *Zachráňme Slovensko*, organizovaného spoločne s politickou opozíciou. Ďalšie mítingy sa konali v 18 mestách. Široká podpora občianskych protestov pred voľbami 1998 svedčila o tom, že značná časť

---

⁴ Bútor, M. – Fialová, Z. – Demeš, P.: Kampaň „Tretí sektor SOS“. Bratislava, SPACE (Centrum pre analýzu sociálnej politiky) 1997.

⁵ Podrobnejšie sa o tom písalo v štúdiách Bútor, M. – Košťálová, K. – Demeš, P. – Bútorová, Z.: *Tretí sektor, dobrovoľníctvo a mimovládne organizácie na Slovensku (1995 – jar 1996)*. In: Bútor, M. – Hunčík, P.: *Slovensko 1995. Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava, Nadácia Sándora Máraiho 1996, s. 185-217; Bútor, M. – Demeš, P.: *Tretí sektor, dobrovoľníctvo a mimovládne neziskové organizácie*. In: Bútor, M. (ed.): *Slovensko 1996. Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na rok 1997*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 1997, s. 279-299.

---

populácie neschvaľuje úsilie vládnej moci koncentrovať moc a zlikvidovať samosprávne mechanizmy v spoločnosti.

Do kampane, ktorá sa pod názvom *OK '98 (Občianska kampaň '98)* sformovala od januára 1998, sa zapojili desiatky MNO a stovky dobrovoľníkov. Jej cieľom bolo mobilizovať občanov k účasti na voľbách; zlepšiť ich informovanosť; zvýšiť ich vplyv na prípravu volebných zákonov; zabezpečiť občiansky dohľad nad korektným priebehom volieb. Krajinu zaplavili vzdelávacie projekty, kultúrne akcie, pochody, koncerty, brožúry, filmy, videoklipy, diskusné fóra s kandidátmi, stretnutia s občanmi. Tretí sektor výrazne prispel k vysokej volebnej účasti (84,4 % oprávnených voličov), ako aj k férovému priebehu volieb. Vďaka masívnej verejnej mobilizácii i spolupráci medzi demokratmi v rôznych politických stranách Mečiarovo hnutie nedostalo dosť hlasov na to, aby mohlo zostaviť vládu. Moci sa ujala široká koalícia prodemokratických síl. Po voľbách sa na Slovensku postupne obnovili demokratické pravidlá hry a krajina sa vrátila na cestu integrácie do euroatlantických štruktúr.

MNO sa teda stali **jedným z aktérov zápasu o demokratický charakter štátu**. Pôsobili v nich nielen aktívni občania, ale aj špičkoví odborníci z rôznych oblastí – ekonómovia, sociológovia, politológovia či právnici. Komcom deväťdesiatych. rokov sa začali výraznejšie profilovať aj think-tanky ako nezávislé občianske inštitúcie poskytujúce odbornú reflexiu vývoja a usilujúce o tvorbu verejných politík. Uskutočňovali sa pravidelné výskumy verejnej mienky, ktorých výsledky preberali nezávislé médiá, čím ovplyvňovali verejnú diskusiu. Kľúčovými témami tohto obdobia boli obrana demokracie, potreba reforiem a euroatlantického smerovania Slovenska. Jednou z frekventovaných tém bola aj občianska spoločnosť a mimovládne organizácie ako jej súčasť. Vďaka spolupráci výskumníkov, žurnalistov a občianskych aktivistov si tretí sektor začal budovať poznatkovú bázu o svojej činnosti i o tom, ako ho vníma širšia verejnosť.

Vývoj na Slovensku v 90. rokoch sa **odlišoval od ostatných štátov Vyše-hradskej štvorky, od baltských krajín či Slovinska**. Pokusy vládnej moci obmedziť priestor na pôsobenie občianskych organizácií prekročili prah únosnosti a spolu s ďalšími porušeniami demokratických princípov vychýlili Slovensko zo štandardnej dráhy transformácie. Vo svojej obrannej reakcii sa mimovládny sektor zmobilizoval, posilnil a vstúpil do spolupráce s ostatnými zložkami občianskej spoločnosti (nezávislé médiá, opozičné politické strany, odbory, niektorí predstavitelia cirkví), s ktorými vytvoril predvolebnú koalíciu v prospech demokratickej zmeny. Pravda, pod vplyvom týchto okolností sa v tom čase činnosť celého tretieho sektora v očiach niektorých politických predstaviteľov, časti médií i časti verejnosti redu-

---

kovala práve na takéto aktivistické pôsobenie, ktoré síce nebolo priamo stranické, vstúpilo však do politického priestoru.

Pri tejto príležitosti treba upozorniť aj na to, že všetky tri ostatné vyšehradské krajiny, ale napríklad aj Chorvátsko, ustanovili v priebehu posledného desaťročia nástroj na inštitucionálnu podporu MNO z verejných zdrojov, ktorý prekročil rámec klasických rezortných dotácií. Takými sú napríklad Nadačný investičný fond v Čechách, Národný občiansky fond v Maďarsku, Fond rozvoja občianskych iniciatív v Poľsku a Nadácia pre rozvoj občianskej spoločnosti v Chorvátsku. Takéto strategické opatrenia formovali tvár tretieho sektora v týchto krajinách.⁶

2.3. Obrat po roku 1998: koniec jednoty sektora

Po voľbách 1998 nastal obrat: zo štátu sa namiesto protivníka stal potenciálny partner. Zároveň sa skončilo obdobie jednoty tretieho sektora a názorové i záujmové nožnice medzi občianskymi organizáciami sa začali roztvárať. Niektorí lídri odišli z neziskových organizácií do štátneho sektora. Bolo dôležité, aby MNO nestratili nezávislý kritický pohľad na politické dianie, naďalej upozorňovali na prešľapy moci i na prípady klientelizmu a transparentnosti vo verejnom sektore a aby sa v prípade potreby stali podpornou bázou pre prípravu reforiem a ich implementáciu. Do popredia vystúpilo taktiež hľadanie a testovanie spôsobov, ako vytvoríť domáce finančné zdroje pre činnosť MNO, ktoré by nahradili odchádzajúce zahraničné zdroje.

2.3.1. Občiansky hlas z verejného priestoru nevymizol (1998 – 2002)

Počas nastávajúcich štyroch rokov MNO realizovali veľké množstvo **advokačných iniciatív**. Spomeňme napríklad iniciatívu požadujúcu zmeny v energetickej politike; ďalej iniciatívu za reformu verejnej správy (*Za skutočnú reformu verejnej správy – 2000*); iniciatívu usilujúcu o zmeny vo výkone civilnej vojenskej služby (2000); polemiku o výstavbe diaľnic (2000 – 2002); iniciatívu za zlepšenie hospodárenia s odpadmi (*Za dobrý zákon o odpadoch – 2001*); iniciatívy zamerané na zvýšenie citlivosti verejnosti voči násiliu páchanému na ženách (kampaň *Piata žena – 2002*) či na zvýšenie

---

⁶ Hoci ani ich fungovanie nie je vždy optimálne, na Slovensku ho jednoducho nemáme s čím porovnávať. Strečanský, B.: *My a oni alebo spolu?...*, 2008.

---

etnickej tolerancie (Rasizmus je aj Tvoj problém – 2001); iniciatívu *Inakosť* (2001) upozorňujúcu na diskrimináciu sexuálnych menšín; iniciatívu za zvýšenie garantovaného príspevku pre neštátne organizácie v poskytovaní sociálnej pomoci (2002); či napokon iniciatívu *Za občianskeho ombudsmana* (2001). Azda najvýznamnejším úspešným príkladom tohto obdobia bola celoslovenská kampaň Občianskej iniciatívy za dobrý zákon o informáciách (*Čo nie je tajné, je verejné*) v roku 2000, ktorú podporovalo vyše 120 mimovládnych organizácií s vyše 100-tisíc členmi. Vďaka nej dostali slovenskí občania jeden z najlepších zákonov v Európe, ktorý im umožňuje slobodný prístup k informáciám a zaväzuje štátnych úradníkov takéto informácie poskytovať.

Po roku 1998 si MNO začali intenzívnejšie hľadať miesto aj na lokálnej úrovni. Tento trend sa premietol do zakladania **komunitných nadácií** a komunitných združení. Komunitné nadácie sú príkladom sociálnej inovácie, v ktorej dochádza k mobilizácii súkromných a verejných zdrojov so zameraním na zvyšovanie kvality života podľa priorít obyvateľov konkrétnej lokality. Dnes pôsobí na Slovensku osem komunitných nadácií, ktoré sú etablovanými ohniskami aktivizmu a zároveň centrami mobilizácie zdrojov od občanov, firiem i verejného sektora vo svojich komunitách. V roku 2010 ich aktíva predstavovali vyše dva milióny eur a v grantoch pre miestne iniciatívy poskytli 349 tisíc eur. Ich špecifikom je podpora menších dobrovoľných iniciatív, flexibilita a zakotvenosť v komunite.

Postupne sa začal presadzovať aj trend „europeizácie“ slovenských MNO v zmysle posilnenia ich servisnej činnosti. MNO začali vo väčšom rozsahu poskytovať služby v sociálnej, zdravotnej i vzdelávacej oblasti aj na miestnej a regionálnej úrovni. Častejšie ako predtým sa stávali kontraktorom štátu. Tento proces narážal na byrokratické prekážky i na nezreformované systémy zdravotníctva, sociálneho poistenia či verejnej správy.

Od roku 2000 tiež pribudli aktivity MNO zamerané na zahraničnú rozvojovú pomoc, či už v oblasti humanitárnej (Kosovo, Východná Afrika), alebo pri podpore demokratizačných procesov (Srbsko, Kosovo, Ukrajina, Bielorusko, Kuba a i.).

Spoločenská klíma sa však postupne začala odlišovať od eufórie po voľbách v roku 1998. Vo verejnosti zavládla únava, skepsa až znechutenie. Mnohé očakávania „voličov zmeny“ z roku 1998 sa vláde nepodarilo naplniť. Korupčné aféry, roztrieštenosť politickej scény, polovičatosť niektorých reforiem – tieto i ďalšie javy sa podpísali na „blbej nálade“ občanov. Napriek tomuto rozčarovaniu sa našli MNO, ktoré pred voľbami v roku 2002 prišli s vlastnými iniciatívami: *Nie je nám to jedno*, *Šetri si svoj hlas*, *Rock*

---

volieb 02, Urobme to!, Druhý krok, Možnosť voľby. Iniciatívy mali aktivizačné, informačno-vzdelávacie a monitorovacie zameranie. Ich cieľom bolo predovšetkým „zvýšiť informovanú volebnú účasť, ako kľúč pri vstupe Slovenska do NATO a EÚ“.⁷

Na rozdiel od roku 1998 sa tentoraz v treťom sektore rozprúdila diskusia o zmysle a oprávnenosti predvolebných občianskych aktivít MNO. Niektorí lídri vyslovili pochybnosti o samotnom zmysle takýchto aktivít, o efektívnosti kampaní či o výške vynaložených prostriedkov. Tretí sektor bol v roku 2002 skutočne oveľa diferencovanejší ako v roku 1998.

Napokon volebná účasť dosiahla 70,1 %, čo znamenalo oproti roku 1998 pokles o 14,3 %. Bez aktivít MNO by však bola účasť najmä medzi prvovoličmi, pravdepodobne ešte nižšia.⁸ Občania v roku 2002 dali mandát vláde demokratickej kontinuity, ktorá zavŕšila integráciu Slovenska do NATO v roku 2003 a do Európskej únie v roku 2004.

2.3.2. Tretí sektor hľadá novú tvár (2002 – 2006)

Po voľbách 2002 vzniklo na Slovensku politické podmienky priaznivé pre reformy, ktoré zmenili kvalitu ekonomického prostredia. Hoci sa ich nepodarilo všetky doviesť do úspešného konca, predsa prispeli k naštartovaniu ekonomického rastu.

Zároveň však pretrvávali závažné problémy. Predovšetkým sa nepodarilo dosiahnuť žiaduce zlepšenie v oblasti právneho štátu a dodržiavania zákonov. Bolo zjavné, že ak sa vládnej koalícii podarí dokončiť rozbehnuté reformy, odovzdá nástupníckej politickej garnitúre krajinu „z ekonomického a zahraničnopolitického hľadiska v neporovnateľne lepšom stave, z hľadiska morálky moci len v o čosi lepšom“.⁹

Z dlhodobejšieho hľadiska tak možno rozlíšiť tri historické cykly. V polovici osemdesiatych rokov na Slovensku ešte fungoval nezreformovaný komunizmus s dedičstvom socialistickej modernizácie bez dôstojnej civilizačnej perspektívy. O desať rokov neskôr, v polovici deväťdesiatych rokov, sa síce politické pomery zmenili, úspech bol však ohrozovaný autoritárskymi tendenciami. Za ďalšie desaťročie sa krajina zásadne pohla

---

⁷ Novotný, P. – Forgács, D. – Veliš, M.: *Mimovládne organizácie a voľby*. In: Mesežnikov, G. – Gyárfášová, O. – Kollár, M. (ed.): *Slovenské voľby '02. Výsledky, dôsledky, súvislosti*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2003, s. 181-200.

⁸ Nepriamym potvrdením tohto predpokladu sa stali voľby v roku 2006, pred ktorými už MNO nerobili mobilizačnú kampaň. Volebná účasť klesla o ďalších 15,4 %, na úroveň 54,7 %.

⁹ Blížšie k tomu pozri: Procházka, R. – Földesová, A. – Kalavský, M. – Orosz, L.: *Právny štát, tvorba a aplikácia práva*. In: Kollár, M. – Mesežnikov, G. (ed.): *Slovensko 2004. Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2004.

---

smerom k demokratickej modernizácii. Sklamanie občanov z nedostatku morálky vo verejnej sfére však naďalej ostalo značne rozšírené.

2.3.3. Úskalia „europeizácie“ mimovládneho sektora

Z hľadiska mimovládneho sektora bolo pozitívom, že štát postupne odstraňoval predchádzajúce deformácie v legislatíve, inštitucionálny vývoj neziskového sektora sa štandardizoval a právne úpravy sa uskutočňovali v spolupráci s ním. Čiastočné zlepšenie nastalo aj v procesoch prerozdelenia verejných zdrojov. Stransparentnili sa podmienky, za akých bolo možné získať dotácie, vyjasnili sa kritériá a pravidlá celého procesu. Zvýšila sa aj miera súťaživosti; neprevládalo už niekdajšie paušálne pridelovanie dotácií vopred určeným „tradičným“ organizáciám, ale bolo treba predkladať projekty.

Podiel verejných zdrojov na príjmoch MNO sa za roky 2002 – 2005 zvýšil, k čomu prispel novovytvorený mechanizmus daňovej asignácie. K zvýšeniu podielu verejných zdrojov prispeli v roku 2005 aj štrukturálne fondy Európskej únie. Zároveň však nejedna organizácia pocítila rub takejto pomoci – nárast byrokracie a administratívnej náročnosti. Viaceré MNO pôsobiace v sociálnej oblasti protestovali proti pravidlám finančného spravovania projektov. Keďže ich pripomienky neboli akceptované, 17 platforiem MNO koncom roka 2005 pozastavilo svoje pôsobenie pri príprave programovania EÚ fondov na roky 2007 – 2013.

Európske fondy začali prinášať aj iné problémy. S meniacou sa štruktúrou dostupných zdrojov pre MNO sa posilňovali skôr väčšie MNO, ktoré mali administratívne kapacity na efektívnejšie využívanie nových zdrojov. Ohrozené však boli malé iniciatívy, stovky neustále vznikajúcich a často ad hoc pôsobiacich ostrovčekov občianskej angažovanosti. V minulosti mali k dispozícii zdroje najmä z malých grantových programov finančne krytých zo zahraničia – tie však začali vysychať.

Boli zrejmé, že výhľadovo by v tomto smere mohli pomôcť domáce nadácie, čo sa vďaka viacerým firemným i nezávislým nadáciám do istej miery aj dialo. Nadačný segment na Slovensku bol však veľmi mladý a svoj majetok si vytváral a akumuloval len postupne a veľmi skromne. Významnú rolu zohrali firemné nadácie, ktoré využívali grantové programy, v čom sa inšpirovali práve od zahraničných programov pôsobiacich na Slovensku v deväťdesiatych rokoch.

Vo vážnych ťažkostiach sa ocitli aj viaceré organizácie pôsobiace v oblasti

---

občianskej advokácie, kontroly moci či ovplyvňovania verejných politík. Napriek svojmu prínosu k posilňovaniu demokracie a kvality života nena-
chádzali dostatok domácich podporovateľov. Navyše, pre mnohé z nich
ostal prístup k verejným zdrojom zatvorený, či už preto, lebo nechceli pri-
jať podmienky, za akých boli tieto zdroje poskytované, alebo preto, lebo
si chceli uchovať finančnú nezávislosť. Chýbali najmä zdroje pokrývajúce
priame náklady občianskej advokačnej iniciatívy, ktorú realizujú aktivisti
dobrovoľne. Nedostatočné však boli aj zdroje na infraštruktúru, ktoré by
mali dlhodobejší charakter.

Pretrvávajúcim problémom MNO bolo získavanie zdrojov na inštitu-
cionálne financovanie. V predošlých rokoch si organizácie vykrývali tieto
položky z veľkých grantov zahraničných nadácií. V snahe o udržanie exist-
encie sa musela väčšina z nich uchádzať aj o také projekty, do ktorých
by sa možno inak nepustili. Tieto projekty realizované „na objednávku“
nie vždy zodpovedali pôvodným cieľom a potrebám, pre ktoré boli MNO
zriadené.

Slovenské MNO stáli tiež pred dilemou pokračujúcej „europeizácie“ svojej
činnosti v tom zmysle, že sa od nich v menšej miere očakávali advokačné
činnosti a väčší dôraz sa kládol na poskytovanie služieb. MNO tak mali
menej priestoru na činnosti, kde ich prínos môže byť jedinečný – totiž na
tvorbu a ovplyvňovanie verejných politík.

2.3.4. MNO v zápase o zlepšenie kvality demokracie

To neznamená, že by tretí sektor rezignoval na aktivity zamerané na kvali-
tu demokracie. Ako príklad možno uviesť aktivity na obnovu Tatier, ktoré
postihla v novembri 2004 veterná smršť. Okrem riešenia okamžitých problé-
mrov a vlny solidarity, v ktorej sa angažovali občania i firmy v podobe
zbierok i praktickej pomoci, sa otvorila spoločenská diskusia o obnove
postihnutého územia. Za pojili sa do nej environmentálne MNO, odborná
i laická verejnosť. Spôsob vymenovania Vládneho výboru pre obnovu
a rozvoj Vysokých Tatier, ako aj jeho rozhodnutia preferujúce ekonomické
aspekty pred ochranou prírody a životného prostredia vzbudili nespokoj-
nosť časti verejnosti, ktorá zareagovala vyhlásením *Nad Tatrou sa blýska*.
V decembri 2004 sa táto občianska iniciatíva sformovala do Mimovládne-
ho výboru Naše Tatry, ktorý integroval zainteresovanú ochranársku, od-
bornú, umeleckú, akademickú i študentskú verejnosť a vystupoval proti
„technokratickej arogancii“ vládnych predstaviteľov. Spor pokračoval aj
v nasledujúcich rokoch.

Téma ochrany životného prostredia rezonovala aj v podobe ochrany mestskej zelene a nezastavaných plôch. Vznikajúce tlaky spôsobené ekonomickým rozvojom narážali na záujem občanov uchovať charakter krajiny i kvalitu života. Takéto strety sa odohrávali vo viacerých mestách, ale aj v chránených oblastiach. MNO či občianske iniciatívy vytvárali zvyčajne protiváhu k záujmovým skupinám a poskytovali priestor pre hlas občanov v rozhodovacom procese.

Ako príklad úspechu z tohto obdobia možno uviesť vyriešenie kauzy ukončenia pracovného pomeru piatich zamestnancov ružomerských papierní firmy Mondi Business Paper. Právnu pomoc pro bono im poskytla Nadácia Charty 77. Prípado, ktorý sa na prvý pohľad javil iba ako spor zamestnancov so zamestnávateľom, mal dôležitý rozmer v oblasti občianskych práv týkajúci sa slobody prejavu a práva na zakladanie odborov. Po tom, ako Okresný súd v Ružomberku preukázal, že dôvody rozviazania pracovného pomeru neboli opodstatnené, zamestnávateľ sa dohodol s bývalými zamestnancami na mimosúdnom vyrovnaní.

V roku 2005 nastali posuny aj vo využívaní zákona o slobodnom prístupe k informáciám, ktorý sa stal kľúčovým nástrojom občianskej angažovanosti. Prebiehali viaceré spory medzi MNO a štátom či samosprávou o sprístupňovaní zmlúv o predaji štátneho majetku, dokumentov o investičných stimuloch pre zahraničné firmy, zmlúv o prenájme či o prevádzke verejnej infraštruktúry, v ktorých príslušné súdy napokon rozhodli v prospech MNO.

2.4. Obhajoba priestoru pre nezávislé pôsobenie po voľbách 2006

V nasledujúcich rokoch si slovenský mimovládny sektor udržiaval svoju pestrosť. MNO pokračovali v užitočnej práci v mnohých oblastiach, do ktorej sa zapájali početní dobrovoľníci. Potvrdením záujmu občanov o verejnoprospešné a ostatné občianske aktivity bol aj zrod nových organizácií, neraz aktívnych mimo Bratislavy či iných veľkých miest. Vzrástol počet aktívnych organizácií, ktoré sa registrovali za prijímateľov 2 percent z dane. Vznikali nové iniciatívy na komunálnej úrovni, stúpal počet dobrovoľníkov, rástli tiež výnosy z verejných zbierok. Posilnila sa kredibilita mimovládnych organizácií, čo sa dalo pripísať väčšej viditeľnosti a akčnosti v niektorých kauzách, kde MNO obhajovali záujem občanov v spore s verejnou mocou (napr. v kauze Pezinská skládka). MNO patrili medzi

---

tie politické a spoločenské inštitúcie, kde dôvera k nim prevažovala nad nedôverou. Zároveň sa však s nástupom novej vlády Roberta Fica objavili určité problémy.

Rozpaky medzi mnohými aktérmi občianskej spoločnosti vyvolala skutočnosť, že víťaz volieb ĽSmer-Sociálna demokracia pribral do vládnej koalície strany politikov Vladimíra Mečiara a Jána Slotu, známych z minulosti spormi s lídrami tretieho sektora. Nová vláda kládla väčší dôraz na silnejší štát ako tá predchádzajúca, prejavila menšie porozumenie pre význam tretieho sektora a mala menej politikov, ktorí by boli známi svojou podporou rozvoju občianskej spoločnosti. Väčšmi ako predtým vystúpila do popredia kontrolná a spätnoväzobná dimenzia pôsobenia MNO, keď sa viaceré mimovládne organizácie a ich predstavitelia sa kriticky vyslovovali k jednotlivým štátnym politikám (v zahraničnej politike, v oblasti dodržiavania ústavnosti, v oblasti životného prostredia, v školskej politike, v mediálnej politike, v ekonomickej oblasti), k niektorým vládnym rozhodnutiam (napríklad k sporným témam ochrany vlastníctva, slobody podnikania), k rôznym kauzám (prípady klientelizmu a netransparentnosti), alebo k problematickým výrokom i skutkom niektorých politikov vládnej koalície (napríklad na tému menšín, vrátane národnostných menšín).

Tretí sektor sa dostal do sporu s vládnymi úradníkmi aj v otázke svojej finančnej udržateľnosti. Návrhy predložené ministerstvom financií mali totiž o. i. celkom zrušiť daňovú asignáciu právnických osôb a zvýšiť minimálnu poukazovanú sumu podielu zaplatenej dane u fyzických osôb na 250 Sk.¹⁰ Otázka zrušenia daňovej asignácie právnických osôb bola pritom nastolená v čase, keď neexistovala širšia dohoda o spôsoboch či výške podpory MNO z verejných zdrojov. Pre mnohé organizácie, najmä menšie, predstavoval návrh zníženia daňovej asignácie hrozbu, že prídu o namáhavo budovaný kľúčový zdroj relatívne stabilizovaných príjmov.

Proti takémuto zámeru sa MNO ohradili a začali hľadať spojencov v úsilí o iné, prijateľnejšie riešenie. Ich postup vyústil do rozsiahlej celoslovenskej kampane *Ľudia ľudom*. Takáto mobilizácia na jednej strane znamenala pre MNO odčerpanie časti ich kapacít, keďže museli venovať energiu na odvrátenie hroziacich škôd; na druhej strane však paradoxne priniesla aj posilnenie tretieho sektora ako celku. Po prvé, jednotlivé segmenty tretieho sektora, ktorý už dávnejšie netvoril taký jednoliaty celok ako v druhej polovici 90. rokov, boli nútené intenzívne kooperovať v mene spoločného záujmu. Po druhé, vďaka občianskej kampani *Ľudia ľudom* za zachovanie

---

¹⁰ Treba dodať, že predstavitelia rezortu argumentovali podobne ako ich predchodcovia, ktorí sa o toto opatrenie neúspešne pokúsili v roku 2005 – administratívnu náročnosť spracúvania veľkého množstva nízkych platieb (od 20 Sk) od individuálnych darcov a netransparentnosťou, resp. tiež zneužívaním mechanizmu daňovej asignácie právnickými osobami.

---

dvojpercentnej daňovej asignácie dokázali MNO zaujať verejnosť a profilovať sa ako užitočná a ťažko nahraditeľná sila. Spor občianskeho sektora s predstaviteľmi Ministerstva financií SR bol široko medializovaný a vďaka tomu sa otvorila diskusia nielen o budúcnosti tretieho sektora a o vhodnom spôsobe jeho podpory z verejných zdrojov, ale aj o význame občianskej spoločnosti.

V priebehu tejto kampane viacerí vládni činitelia postupne objavovali pestrosť tretieho sektora a jeho široký spoločenský záber a vďaka celoplošnému nasadeniu občianskeho aktivizmu si mohli uvedomiť spoločenský dosah pôsobenia MNO, ich vplyv na verejnosť i politické riziká nedosiahnutia dohody s touto významnou zložkou spoločnosti. Dobre pripravená kampaň so silnou mediálnou odozvou, obetavosť pracovníkov MNO, intenzívnejšia komunikácia s politickými predstaviteľmi, ochota podpredsedu vlády Dušana Čaploviča pristupovať partnerskejšie k zástupcom MNO, činnosť Rady vlády pre mimovládne organizácie i solídna expertná vybavenosť na strane tretieho sektora – to všetko napokon prispelo k tomu, že mimovládne organizácie v kampani vcelku uspeli. V priebehu roku 2007 sa medzi prijímateľov dvoch percent dane vrátili v predchádzajúcom roku nezmyselne vyradené vzdelávacie, ľudskoprávne a environmentálne organizácie.

Dôležitou súčasťou kampane bola *Kniha 2 %*, obsahujúca ukážky rozmanitej činnosti mimovládnych organizácií. Príklady činnosti dokumentovali, aké dôležité boli prostriedky z daňovej asignácie pre celú spoločnosť i pre rôzne skupiny občanov. „Z daňovej asignácie od jednotlivcov,“ napísali predstavitelia Združenia Slatinka vo Zvolene, „sme obdržali na náš účet takmer 32-tisíc korún. Z nich sme zabezpečili fungovanie ekoporadne Zelená skrinka, kde pre obyvateľov Zvolena a okolia bezplatne poskytujeme informácie o tom, ako riešiť konkrétne problémy životného prostredia. Cieľom poradne je naučiť verejnosť obracať sa správnym spôsobom na správne miesta tak, aby nedochádzalo k zahlcovaniu úradníkov nekvalifikovanými sťažnosťami a aby sa ľudia vedeli domôcť nápravy negatívneho stavu ich prostredia. Ekoporadňa je tiež miestom, ktoré poskytuje informácie o životnom prostredí, o prírodných lokalitách aj o histórii regiónu žiakom a študentom.“ Okrem toho získalo Združenie aj takmer 115-tisíc Sk od právnických osôb, ktoré použilo na opravu veľkého ihriska na sídlisku Zvolen-Západ a na vybudovanie dvoch úplne nových ihrísk na sídliskách Sekier a Bukovinka: „To, ako budú nové ihriská vyzeráť a kde budú presne osadené, sme naplánovali spolu s ľuďmi, ktorí na sídliskách žijú.“

Nadácia Ekopolis použila získané prostriedky na kultiváciu zanedbaných alebo zdevastovaných verejných priestorov v rozličných lokalitách Slovenska. Pozoruhodné boli tiež jej investície do Fondu aktívnych občanov

---

v rámci projektu *Kto je kto vo VÚC*, kde voliči dostali informácie o hlasovaní poslancov Banskobystrického, Prešovského a Trenčianskeho kraja, ako aj investície do projektu *Obhajoba občianskych záujmov*, kde sa ľudia mohli dozvedieť, ako sa zapájať do riešenia vecí verejných.

V *Knihе 2 %* sa predstavilo aj Občianske združenie TATRY, ktoré spolupracovalo aj so štátnymi a samosprávnymi orgánmi i s podnikateľskými subjektmi a za svoju činnosť už získalo niekoľko domácich i zahraničných prestížnych ocenení. Pozoruhodný bol napríklad projekt *Toky nie sú stoky!* zameraný na zvýšenie občianskej zodpovednosti voči miestnym vodným tokom a vodným zdrojom za pomoci osvetových, propagačných a praktických aktivít. OZ TATRY bolo názorným príkladom toho, čo bolo príznačné pre viaceré iné MNO: dobrovoľnícky vklad od začiatku realizácie tohto projektu dosiahol 15 680 hodín, čo po prepočte na hodinovú mzdu 2 eurá predstavovalo dobrovoľnícky nefinančný vklad viac ako 31-tis. eur.

Podľa výpočtov expertov z 1. slovenského neziskového centra až 99 percent peňazí, ktoré MNO získali vďaka daňovej asignácii, v skutočnosti nepracujú ako peniaze, ale „ako energia, ktorá hodnoty vyznávané mimovládnyimi organizáciami rozširuje ďalej“.

Jedným z hmatateľných dôkazov bola činnosť Nadácie Pontis. Získané prostriedky jej umožnili podporiť takmer 130 organizácií a spolu približne 200 projektov. Okrem posilňovania demokracie vari najvýraznejšou črtou Pontisu bolo „stavať mosty“, t. j. prepájať jednotlivé sektory slovenskej spoločnosti, podporovať ich spoluprácu, motivovať jednotlivcov a firmy k zodpovednosti za seba a okolitý svet. Medzi úspešné projekty patrilo napríklad zlepšenie prístrojového vybavenia Kliniky popálenín a rekonštrukčnej chirurgie či Detského kardiocentra; pomoc obciam na východnom Slovensku postihnutým záplavami; obnova Tatier v spolupráci so Slovenským skautingom; Majstrovstvá SR v krose mentálne postihnutých; projekty zamerané na podporované zamestnávanie a chránené dielne; udržanie a záchrana 13 zrúcanín stredovekých hradov; obnova a vybudovanie asi 2 000 km cyklotrás.

Knihu vytvorenú z vyše 90 príbehov o tom, aké užitočné aktivity sa dajú podporovať z dvojpercentnej daňovej asignácie, doručili zástupcovia kampane *Ľudia ľuďom* pred začiatkom rokovania v parlamente v decembri 2006 každému zo 150 poslancov.¹¹

V kampani *Ľudia ľuďom* však nešlo iba o samotné dve percentá, ale aj o celkový prístup vtedajšej vlády k občianskej spoločnosti. Tá síce vo svojom programovom vyhlásení deklarovala, že „považuje tretí sektor za dôle-

---

¹¹ <http://www.cpf.sk/sk/kampan-kudia-ludom/>

žitý spoločenský pilier a súčasť slobodnej občianskej spoločnosti“ a „bude viesť partnerský dialóg s jednotlivými zložkami a platformami občianskej spoločnosti za účelom neustáleho vytvárania kvalitného ekonomického a právneho prostredia“¹² – ale v skutočnosti sa správala inak. Objavili ďalšie pokusy obmedzovať činnosť MNO, resp. získať nad nimi väčšiu kontrolu, vrátane snahy oklieštiť zákon o slobodnom prístupe k informáciám prostredníctvom noviel rôznych zákonov. Spory medzi MNO a predstaviteľmi štátnych orgánov sa týkali tiež problémov korupcie pri čerpaní verejných zdrojov, ako aj obmedzovania občianskej participácie ako jedného z princípov moderného spravovania vecí verejných. Verejná správa neprejavovala dostatočný záujem zapájať odborníkov z MNO do spolurozhodovania, dochádzalo k marginalizácii vplyvu tretieho sektora na tvorbu verejných politík. Niektorí občianski aktivisti hovorili o „plazivej etatizácii zo strany nepriateľov otvorenej spoločnosti“ a kroky štátnej byrokracie vnímali ako „regresívne“.¹³

V roku 2007 sa MNO s predstaviteľmi štátu dostali do sporu, týkajúceho sa kontroverzného návrhu zákona o spolkoch, ktorého prijatie by podľa zástupcov MNO obmedzovalo právo občanov slobodne sa združovať a bolo by v rozpore s Ústavou SR i s Dohovorom o ochrane ľudských práv a základných slobôd. MNO vyvinuli iniciatívu zameranú na zamedzenie takéhoto zákona, ktorú podporilo 4 000 signatárov a vyše 400 MNO. V re-

¹² Programové vyhlásenia vlády Slovenskej republiky, august 2006.

<http://www.google.sk/search?q=Programov%C3%A9+vyhl%C3%A1senia+v1%C3%A1dy+Slovenskej+republiky%2C+august+2006&ie=utf-8&oe=utf-8&aq=t&rsl=org.mozilla:en-US:official&client=firefox-a>

¹³ Pozri kapitoly o MNO a dobrovoľníctve v *Súhrnných správach o stave spoločnosti* citovaných na začiatku štúdie.

---

akcii na takúto rozsiahlu iniciatívu predkladateľa návrhu zákona ustúpili a prisľúbili, že návrh zákona predloží na rokovanie vlády až potom, čo sa dosiahne dohoda so zástupcami tretieho sektora. Legislatívny proces bol „zmrazený“, obe strany dosiahli korektnú dohodu. Takéto jednostranné zásahy zo začiatku svojho vládnutia už kabinet neopakoval, zodpovední činitelia prešli skôr ku konzultačnému prístupu a o svojich zámeroch rokovali s mimovládnyim prostredím ešte pred tým, kým ich uskutočnili. MNO však museli vynaložiť veľa síl na argumentáciu v prospech nehateného občianskeho združovania.

Obdobie 2006 - 2010 tak nebolo z pohľadu mimovládnych organizácií obdobím priaznivého rozvoja tretieho sektora. Pomery v sektore boli do istej miery ovplyvnené aj externými faktormi, najmä čoraz výraznejšou ekonomickou krízou, ktorá podporu neziskového prostredia (najmä zo strany súkromného sektora, biznisu) trochu pritlmila.

2.5. Profilácie tretieho sektora prispievajúce ku kultúrnej zmene

Uzavríme túto časť konštatovaním, že za dvadsaťročie, ktoré uplynulo od Novembra 1989, plody združovania a dobročinnosti zvyšovali kvalitu života na Slovensku. MNO utvárali, rozširovali a reprodukovali tri druhy špecifického spoločenského bohatstva – kognitívneho bohatstva, bohatstva praktických skúseností a bohatstva prosociálnych vzorov správania.

Tento vklad možno zhrnúť do kľúčových profilácií neziskového sektora, ktoré prispievali ku kultúrnej zmene v duchu demokratickej modernizácie Slovenska.

A. Časť sektora sa vyprofilovala ako **kontrola moci, ako dôležitá hrádza proti autoritárskym tendenciám** v rokoch 1993 – 1998, čo bolo kľúčovým, priam kopernikovským mentálnym obratom v krajine presýtenej strachom a občianskou bezmocnosťou, v krajine s dlhým dedičstvom nesamosprávnosti. Vo vykonávaní kontrolnej funkcie, advokačnej funkcie i mienkotvornej funkcie občianskych organizácií pokračovali MVO aj po roku 1998 a táto línia je živá dodnes. Navyše, nešlo iba o intelektuálnu reflexiu – organizácie tretieho sektora ukázali, že sú schopné aj zmobilizovať občanov.

B. Iná časť tretieho sektora preukázala svoj expertný potenciál v tom, že sa stala **zdrojom alternatívnych postupov v oblasti verejnej politiky**. Vytváranie alternatívnych návrhov, spolu s kritickým posudzovaním existu-

---

júcich „oficiálnych“ politik štátu, zvyšuje konkurenciu na „trhu ideí“, resp. na „trhu verejných politik“, umožňuje kvalifikovanejšiu verejnú rozpravu a v konečnom dôsledku aj informovanejší výber politických rozhodnutí.

C. Ďalší segment tretieho sektora sa osvedčil ako **poskytovateľ služieb**, ktoré neboli len doplnkom k štátnej starostlivosti, ale neraz predstavovali aj inú, lepšiu alternatívu. MNO prinášali do oblasti služieb súťaž, ktorá vo verejných službách nebola veľmi prítomná. Prvok konkurencie v tomto prostredí prispieval k vyvažovaniu tendencií ku korporativizmu, a tým aj k hľadaniu optimálnej verzie príslušných verejných politik.

D. Mimovládne organizácie tiež boli a sú **žriedlom inovácií**, akýmiysi „**skúšobným laboratóriom**“. Disponujú totiž určitým „kapitálom sociálneho rizika“, v rámci ktorého si možno v malom meradle odskúšať nové postupy. Inovácií pripravených a vyskúšaných mimovládny boli na Slovensku desiatky – vari aj preto, lebo sektor ako celok sa vyznačoval pluralitou foriem. Boli medzi nimi napríklad rómski asistenti v školách; agentúry domácej ošetrovateľskej starostlivosti; svojpomocné skupiny pre ženy po operácii prsníka; alternatívne škôlky; hospice; resocializačné centrá pre občanov so závislosťami; mikropôžičkové programy pre ženy zo znevýhodneného prostredia; materské centrá; špecializované agentúry podporovaného zamestnávania pre znevýhodnené sociálne skupiny, napríklad pre občanov so zdravotným postihnutím; sieť vidieckych líderiek; komunitné nadácie a ich programy; krízové centrá pre týrané ženy; kolednícka akcia „Dobrá novina“ organizovaná Hnutím kresťanských spoločenstiev detí eRko, ktorá podnecuje deti myslieť na chudobných v krajinách tretieho sveta; alternatívne učebnice slovenského jazyka pre deti z maďarských rodín; environmentálne organizácie, ktoré sa venovali problematike odpadov; ambulantné rehabilitačné centrum MEMORY, ktoré poskytuje služby ľuďom s Alzheimerovou chorobou; bezplatná advokátska a právna kancelária pre občanov poskytovaná Nadáciou Charty 77 a mnohé ďalšie.

E. A napokon, niektoré mimovládne organizácie sa začali **angažovať v humanitárnych akciách a v demokratizačných premenách za hranicami Slovenska**. Zahraničná rozvojová pomoc bola pre slovenský mimovládny sektor relatívne novou oblasťou. Prechod z pozície krajiny prijímajúcej na krajinu darcovskú sa odohral veľmi rýchlo, navyše za situácie, keď na Slovensku pretrvávajú mnohé sociálne problémy, pri riešení ktorých sami potrebujeme pomoc a solidaritu bohatších častí Európy. Avšak schopnosť myslieť na iných, cítiť sa spoluzodpovednými za ich osud i za riešenie globálnych problémov predstavuje zárodok novej mentálnej orientácie, ktorá prekonáva provincionalizmus, ako aj pocity geopolitickej bezvýznamnosti a malosti.